

บทที่ 5

บริบทเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง

สำหรับเนื้อหาในบทนี้ผู้ศึกษา จะอธิบายและวิเคราะห์ถึงลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อสังคมภายนอก ที่ถือว่าเป็นเงื่อนไขสนับสนุนและกดดันให้เกิดการรวมกลุ่มในชุมชน ซึ่งมุ่งประเด็นไปที่รัฐผ่านการใช้นโยบายการพัฒนาประเทศและนโยบายป่าไม้ โดยเฉพาะมาตรการการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ และระบบเศรษฐกิจแบบตลาด รวมทั้งการสนับสนุนช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งจะนำเสนอในรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่ภาพที่ชัดเจนของอิทธิพลที่มีต่อการรวมกลุ่มภายในชุมชนว่า เป็นทางลบหรือทางบวก โดยจะแยกจากกันเป็นส่วน ๆ ดังนี้

5.1 แนวนโยบายของรัฐ

สำหรับนโยบายของรัฐในชุมชนมีความชัดเจนหลังจาก พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เนื่องจากสภาพชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ชายขอบ ดังนั้นนโยบายหลักที่ใช้จึงมีแนวทางเพื่อการขยายเขตการปกครองของรัฐ (governing) ควบคู่ไปกับการพัฒนาความเจริญ (modernization) เห็นได้จากการตั้งหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันชาติ (อพป.) ในปี พ.ศ. 2528 เพื่อจัดโครงสร้างหมู่บ้านให้สะดวกต่อการปกครอง (ชยันต์ วรรณระภูติ, 2537) หรือการรวมหมู่บ้านเข้าในเขตการปกครองของรัฐ โดยตั้งเป็นคุ้มบ้านรวมเข้ากับหมู่บ้านหลัก ที่เป็นชาวพื้นราบและการปฏิรูปการปกครองให้ชาวบ้านได้มีอำนาจในการพัฒนา และการปกครองในระบบองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือการจัดทำทะเบียนราษฎร โดยการออกบัตรประจำตัวประชาชนและสำมะโนครัว รวมทั้งการควบคุมทรัพยากรโดยออกเอกสารสิทธิพื้นที่นาในรูปสิทธิการครอบครองที่ดิน (สค.) เพื่อการจัดเก็บภาษี นอกจากนี้ยังพบการเข้ามาจัดเก็บภาษีดอกหญ้าตามมาตรการเพิ่มรายได้เข้ารัฐ ที่ยืนยันได้จากใบภาษีบำรุงท้องที่ หรือ ใบ ภบท 5

ดังนั้นการแทรกแซงของรัฐในรูปแบบต่าง ๆ นี้ จึงส่งผลให้ชาวบ้านได้มีปฏิสัมพันธ์กับรัฐ ทั้งทางตรงและโดยการส่งตัวแทนเข้าไปเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ พร้อมทั้งยังแสดงให้เห็นว่าชุมชนไม่ได้อยู่อย่างอิสระนอกการควบคุมและแทรกแซงของรัฐ เช่นเดียวกับพื้นที่ชุมชนกะเหรี่ยงอื่นที่ได้มีการศึกษาไว้ (นเรศ สงเคราะห์สุข, 2536)

สำหรับเป้าหมายการพัฒนาของรัฐมุ่งไป เพื่อยกระดับชุมชนและพัฒนาคุณภาพชีวิตมากกว่าพัฒนาความเจริญในด้านโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานหลักที่เข้ามาในพื้นที่ ได้แก่ กรมประชาสงเคราะห์ ภายใต้โครงการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2517 โดยส่งเจ้าหน้าที่มาประจำในชุมชน เพื่อให้การศึกษา ความรู้ และเพิ่มทักษะด้านต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนทุนทรัพย์ที่ล้วนแต่เป็นการช่วยเหลือแบบให้เปล่า ต่อมาในด้านการศึกษาก็โอนความรับผิดชอบไปให้ศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา (ศคช.) หรือศูนย์การเรียนชุมชนไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน เมื่อปี พ.ศ. 2528 โดยมีตัวแทนครูอาสาประจำหมู่บ้านดำเนินการ เช่นเดียวกับ ด้านสาธารณสุขซึ่งมีการจัดตั้งศูนย์บริการสาธารณสุขมูลฐานชุมชน (สสมช.) ในชุมชน โดยมีเจ้าพนักงานสาธารณสุขคอยบริการตรวจรักษา ซึ่งบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐเหล่านี้ นอกจากจะเป็นตัวแทนของรัฐในการให้บริการแก่ชาวบ้านแล้ว ยังมีบทบาทในการชี้แนะและส่งเสริมเป็นที่ปรึกษาเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นผู้ที่ชาวบ้านเห็นว่าสามารถให้ความช่วยเหลือแก่ตนได้ จึงมีส่วนทำให้เกิดการยอมรับและไว้วางใจ รวมทั้งยังช่วยนำข่าวสารสถานการณ์จากสังคมภายนอกเข้าไปเผยแพร่แก่ชุมชน แต่อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่รัฐส่วนใหญ่ มักมีความสัมพันธ์กับชุมชนในการแลกเปลี่ยนค้าขาย โดยทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางระหว่างระบบตลาดนอกชุมชนและชาวบ้าน ที่ถือเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ได้เปรียบชาวบ้านในแง่ของผลประโยชน์ ซึ่ง นเรศ สงเคราะห์สุข (2536) กล่าวว่าเกิดจากการอยู่ในฐานะที่ชาวบ้านต้องอาศัยพึ่งพา และการมีความรู้ ประสบการณ์สังคมภายนอกที่เหนือกว่า

โดยมาตรการต่าง ๆ ในพื้นที่ที่จะมีส่วนเสริมสร้างความสามัคคีภายในชุมชน เห็นได้จากการส่งเสริมให้เกิดการร่วมมือกันทำกิจกรรมภายในชุมชน เช่น การก่อสร้างระบบประปาในหมู่บ้าน การขุดซ่อมทางเข้าหมู่บ้าน และการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้การจัดระเบียบในชุมชน โดยการก่อตั้งกองทุนช่วยเหลือด้านการเงิน และให้มีการบริหารจัดการกันเอง หรือการจัดตั้งกรรมการบริหาร ชุมชนอย่างทางการ เพื่อดูแลรับผิดชอบกิจกรรมที่จัดขึ้น นอกจากนั้นแล้วการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติในชุมชน ยังช่วยเพิ่มศักยภาพการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน ได้แก่ การพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้ชุมชน ที่เน้นการส่งเสริมการทอผ้าและการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์

ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและหน่วยงานรัฐที่เกิดขึ้นในช่วงแรก จึงอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ที่ไม่ปรากฏความขัดแย้งใด ๆ ซึ่งท่าทีของรัฐและสถานการณ์ต่าง ๆ จะมีส่วนแสดงถึงการให้สิทธิในการอยู่อาศัย รวมทั้งการยอมรับชุมชนในฐานะประชาชนของประเทศเช่นเดียวกับชาวพื้นราบที่เป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ นอกจากนั้นนโยบายของรัฐยังไม่มียึดต่อจำกัด

สิทธิการใช้ทรัพยากรและการทำกิจกรรมในพื้นที่ของชุมชน ที่ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจในการอยู่อาศัยในพื้นที่ ถึงแม้ว่าจะได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตอุทยานฯ ก็ตาม

เห็นได้จากกรณีกลุ่มบ้านห้วยก้อมซึ่งได้รับการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานในหมู่บ้านอย่างถาวร ที่ส่งผลให้ชาวบ้านหลายคนเชื่อมั่นว่าตนสามารถอยู่อาศัยในหมู่บ้านเดิมต่อไปได้อย่างไม่เป็นปัญหา ซึ่งชาวบ้านบางรายกล่าวว่าตนไม่ค่อยเห็นด้วยกับการเคลื่อนไหว แต่เนื่องจากพวกตนเป็นคนส่วนน้อยในคนหมู่มากจึงต้องทำตามกลุ่ม

แต่อย่างไรก็ตามการเข้ามาตรวจการในการพัฒนาของรัฐบางส่วน ก็มักไม่ได้รับการสนใจจากชาวบ้านมากนัก โดยเฉพาะการส่งเสริมอาชีพและการจัดระเบียบภายในชุมชน เนื่องจากขาดความต่อเนื่องในการช่วยเหลือดูแลอย่างใกล้ชิดของเจ้าหน้าที่และความไม่แน่นอนของนโยบายในแต่ละสมัยการปกครอง รวมทั้งการไม่เห็นความสำคัญของชาวบ้านเอง เช่นเดียวกับการยึดติดกับการจัดระเบียบทางสังคม ที่ใช้ประเพณีและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนเป็นพื้นฐาน ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าตนได้รับประโยชน์จากมาตรการเหล่านั้นเฉพาะในด้านการจัดตั้งกองทุน ที่สามารถช่วยแบ่งเบาภาระทางการเงินของตนเท่านั้น

นอกจากนโยบายหลักที่ถูกใช้โดยตรงในพื้นที่แล้ว ยังพบนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งใช้ชุมชนเป็นพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยว เพื่อเที่ยวชมธรรมชาติและวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย โดยจากคำบอกเล่าพบว่าเมื่อปี พ.ศ. 2538 พื้นที่หมู่บ้านเคยเป็นจุดแวะพัก ที่รวมอยู่ในเส้นทางการท่องเที่ยวที่ข้ามมาจากเขตจังหวัดเชียงใหม่ผ่านการใช้ช้างตัวรับพา ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติที่นิยมเข้ามาอนค้ำแรมในชุมชน ชาวบ้านหลายรายเล่าว่าตนเคยมีรายได้จากการเก็บค่าที่พัก ค่าอาหารและค่าบริการจากนักท่องเที่ยว รวมทั้งจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ประเภทกระบอกน้ำ เครื่องจักสานและผ้าทอให้แก่นักท่องเที่ยวและยังยอมรับว่าได้พยายามรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนเผ่าบางส่วนไว้ เพื่อเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว เช่น การคงสภาพบ้านที่สร้างไว้ด้วยฟากไม้ไผ่และการใช้เครื่องใช้พื้นบ้านบางชนิด ดังนั้นมาตรการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่รุกกล้าเข้ามาในชุมชน จึงมีผลให้ค่านิยมและวัฒนธรรมของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยกว่าที่เป็นอยู่ นอกจากนั้นแล้วยังช่วยส่งเสริมให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด

สำหรับบทบาทการปกครองของรัฐ ที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พบว่ามีอิทธิพลต่ออำนาจการต่อรองของชุมชน โดยเฉพาะด้านการปกครองท้องถิ่น ซึ่งแต่เดิมมีผู้ใหญ่บ้านชาวพื้นราบเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดมาโดยตลอด ดังนั้นงบประมาณการพัฒนาต่าง ๆ จึงถูกดึงเข้าไปพัฒนาในเขตพื้นราบเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านพื้นราบเองถึงแม้ว่าจะมี

จำนวนน้อยกว่าจึงดูคล้ายจะมีอิทธิพลที่เหนือกว่า ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กับคนพื้นราบที่ไม่ดีนัก ชาวบ้านบางรายเห็นว่าตนมักถูกคนพื้นราบเอาเปรียบข่มเหงและรังแกอยู่เสมอ เนื่องจากคิดว่าพวกตนโง่ ล้าหลัง และไม่มีอำนาจใด ๆ หรือแม้แต่การโยนความผิดให้พวกตน เมื่อมีปัญหาจากการลักลอบตัดไม้ในพื้นที่ป่ารอบ ๆ ชุมชน

ดังนั้นการแย่งชิงมาซึ่งอำนาจการตัดสินใจพัฒนาท้องถิ่นจึงเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในการเลือกตั้งกรรมการสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่ผ่านมา ที่มีผู้สมัครทั้งที่เป็นคนพื้นราบและคนในชุมชนเอง โดยก่อนการเลือกตั้งชาวบ้านได้ร่วมประชุมหารือเพื่อวางแผน ตั้งแต่ขั้นตอนการส่งผู้สมัครเพียง 2 ราย เพื่อให้พอดีกับจำนวนตำแหน่งที่จะเลือกป้องกันการแบ่งคะแนนระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง และขั้นตอนการชี้แจงให้ชาวบ้านรู้ถึงวิธีการเลือก เพื่อไม่ให้เกิดการผิดพลาดทำให้เสียคะแนนไป รวมทั้งการขอร้องให้ทุกคนร่วมมือกันเพื่อชุมชน จนมีผลให้ได้รับชัยชนะการเลือกตั้งดังกล่าว ซึ่งหลังจากนั้นชุมชนสามารถเรียกร้องผลประโยชน์ทั้งทางตรงด้านวัตถุและทางอ้อมจากการจ้างงานตามโครงการพัฒนาสาธารณูปโภคในพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด เช่น กรณีการได้งบประมาณโครงการปรับปรุงถนนเข้าหมู่บ้านแม่หมีใน มีการว่าจ้างเฉพาะพวกพ้องในชุมชนเพื่อทำการเหมาขุดเท่านั้น

5.2 นโยบายป่าไม้

สำหรับนโยบายป่าไม้ซึ่งถือได้ว่าเป็นนโยบายสำคัญ ที่ถูกนำมาใช้ในชุมชนตลอดระยะเวลาที่รัฐได้ทำการขยายอำนาจเข้ามาถึง เนื่องจากพื้นที่ตั้งชุมชนแม่หมีและแม่ตอมมีสภาพภูมิประเทศเป็นพื้นที่ป่าไม้ ดังนั้นนอกจากจะปรากฏนโยบายการขยายอำนาจที่อยู่ในรูปของการควบคุมประชากรดังได้กล่าวมาแล้ว รัฐยังใช้นโยบายการขยายอำนาจลงบนพื้นที่ (territorialization) โดยการประกาศสิทธิครอบครองที่ดินในพื้นที่ป่าที่ไม่มีเจ้าของให้เป็นสมบัติของรัฐ (nationalization) เพื่อควบคุมทั้งกิจกรรมของชุมชนและทรัพยากรในพื้นที่นั้น (Vandergaest and Peluso, 1995) จึงมีส่วนเชื่อมทับกับสิทธิโดยพฤตินัย (*de facto rights*) ของชุมชนในรูปของสิทธิชุมชน ที่เป็นสิทธิร่วมกันของคนทั้งหมดไม่เพียงคนเดียวคนหนึ่ง ซึ่งนโยบายป่าไม้เข้ามามีบทบาทในพื้นที่ชุมชน 3 ระยะ เช่นเดียวกับ งานศึกษาบทบาทของรัฐในพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยของ Vandergaest (1996)

ในระยะแรก นโยบายป่าไม้ได้เข้ามาจัดการพื้นที่ป่า ที่ยังไม่มีกรอบครอบครองในลักษณะสิทธิโดยนิตินัย (*de jure rights*) โดยการอ้างอำนาจอธิปไตยและสิทธิความเป็นเจ้าของภายใต้

พระราชบัญญัติรักษาป่า ซึ่งเป็นการประกาศสิทธิของรัฐเหนือพื้นที่ป่าทั้งหมดของประเทศ เพื่อเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ในรูปของสินค้าที่สามารถทำรายได้ให้ประเทศ เห็นได้จาก คำบอกเล่าของชาวบ้านว่าพื้นที่ป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน ในช่วงแรกของการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมีการสัมปทานทำไม้ 2 ครั้ง โดยบริษัทชาวต่างชาติภายใต้ความควบคุมของรัฐ ซึ่งชาวบ้านยังสามารถเข้าใช้ประโยชน์บนพื้นที่ป่าได้ทั้งในเรื่องปัจจัยสี่ กิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมสาธารณะได้โดยไม่ขัดต่อกฎหมาย เนื่องจากรัฐยังไม่มีมาตรการที่เคร่งครัดในการจำกัดสิทธิการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ดังนั้นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากนโยบายป่าไม้ในช่วงแรกจึงเข้ามาทับตัวแทนซึ่งเป็นกลุ่มทุน ที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มากกว่าการเข้ามาควบคุมกิจกรรมของชาวบ้านโดยตรง ซึ่งความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอยู่ในรูปการรับจ้างเลี้ยงช้างให้แก่บริษัททำไม้เพื่อแลกอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ และการได้รับผลกระทบจากตะกอนที่เกิดจากการชักลากไม้ลงสู่แหล่งน้ำ ซึ่งมีผลต่อการอุปโภคบริโภค เป็นต้น

ในระยะที่สอง รัฐได้เริ่มใช้อำนาจการจำกัดสิทธิการใช้ประโยชน์ของชุมชนในพื้นที่ป่าเด่นชัดขึ้น โดยแบ่งประเภทป่าตามสภาพพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่หลังจากการใช้ประโยชน์ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวถูกประกาศเป็นป่าสงวนใน ปี พ.ศ. 2516 ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2507 และนโยบายรักษาพื้นที่ป่า ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (2515-2519) ซึ่งได้มีการเข้ามาทำไม้อีกครั้งในโครงการแม่เปาย โดยเป็นการทำไม้เพื่อใช้สอยของภาครัฐ ผ่านองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สำหรับในช่วงนี้รัฐได้กำหนดข้อห้ามในการใช้ประโยชน์จากป่าไว้ค่อนข้างชัดเจน เช่น การห้ามแผ้วถางป่า ห้ามเผาทำลายป่า การทำไร่และการตั้งบ้านเรือน แต่ยังอนุญาตให้เข้าใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตได้ และเนื่องจากความขัดแย้งในระบบราชการ โดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทย ที่มีนโยบายการขยายอำนาจและการพัฒนาเข้ามาในพื้นที่หมู่บ้าน รวมทั้งการขาดประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมายและควบคุมกฎระเบียบของรัฐ ชุมชนจึงยังสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้โดยไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ นอกจากนั้นแล้วพื้นที่ชุมชนทั้งสองกลุ่ม (กลุ่มแม่หมีและแม่ต๋อม) ยังถูกจัดให้เป็นพื้นที่กันออกจากพื้นที่ป่าสงวน แต่พื้นที่กันออกจะครอบคลุมเฉพาะพื้นที่ตั้งหมู่บ้านทั้งหมดและพื้นที่ทำกินเพียงบางส่วน เนื่องจากชุมชนทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน ซึ่งเปลี่ยนแปลงพื้นที่ตลอดทุกปี แต่ในประเด็นนี้ไม่ถือเป็นปัญหาต่อชุมชน เนื่องจากขณะนั้นจำนวนประชากรยังมีจำนวนน้อย ส่งผลให้ความต้องการพื้นที่ทำกิน (ไร่หมุนเวียน) มีไม่มากนัก ประกอบกับปริมาณน้ำในลำห้วยมีอย่างอุดมสมบูรณ์และฝนตกต้องตามฤดูกาลเพียงพอต่อการเกษตร ทำให้ผลผลิตข้าวที่ได้เพียงพอต่อการบริโภค

สำหรับในระยะสุดท้าย รัฐเริ่มตระหนักถึงการลดลงของพื้นที่ป่า โดยได้ประกาศใช้ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2528 เพื่อรักษาพื้นที่ป่าไม้จำนวนร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด ของประเทศไว้ ทำให้พื้นที่รอบ ๆ ชุมชนได้ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ ในรูปของเขตอุทยาน แห่งชาติ เมื่อ ปี พ.ศ. 2530 และทำการประกาศขยายพื้นที่อุทยานฯ ในปี พ.ศ. 2534 ที่ประกอบ ไปด้วยมาตรการในการดูแลป่าที่เข้มงวด เช่น การห้ามใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าทุกรูปแบบ ห้ามทำกินบนพื้นที่ ห้ามเก็บเห็ดและห้ามขุดหน่อไม้ ซึ่งเป็นกิจกรรมพื้นฐานในการดำรงชีวิต ของชาวบ้านแทบทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ต้นน้ำชั้น 1A ตามนโยบาย การรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีกฎข้อห้ามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงเช่นเดียวกัน

ในขณะที่พื้นที่หมู่บ้านได้ถูกกันออกจากแนวเขตอุทยานฯ ตามแนวเดิมของการประกาศ เขตป่าสงวน ประกอบกับการขยายตัวของจำนวนประชากร จึงเป็นสาเหตุให้เกิดความเดือดร้อน ขึ้นภายในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถแสวงหาทำการเกษตรได้อย่างอิสระเหมือน ในอดีต นอกจากนั้นแล้วกรรมป่ไม้ยังนำมาตรการการรวมหมู่บ้านมาใช้ในพื้นที่ โดยการอพยพ ชุมชนที่ทำกินกระจัดกระจายเป็นกลุ่มบ้านย่อย ๆ ตามพื้นที่ต้นน้ำมาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านใหญ่ เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าและรักษาพื้นที่ป่าตามวิธีการต่าง ๆ ของรัฐ ที่ไม่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่นเดียวกับกรณีการอพยพกลุ่มปากกล้วยลงมาจาดต้นน้ำ แม่ต๋อมให้มาอยู่รวมเป็นกลุ่มใหญ่ที่บ้านห้วยปลู ซึ่งกรณีดังกล่าวได้นำไปสู่ปัญหาการดำเนินชีวิต ของชาวบ้านกลุ่มนี้ เนื่องจากต้องทำการบุกเบิกที่ทำกินผืนใหม่ ในขณะที่พื้นที่ราบที่เหมาะสม บริเวณนั้นมีจำกัด นอกจากนั้นมาตรการดังกล่าวยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ภายในชุมชน เห็นได้จากระยะห่างของการตั้งบ้านที่ห่างออกไปจากกลุ่มบ้านเดิมค่อนข้างมาก รวมทั้งลักษณะ การพบปะสมาคมที่มักเกิดขึ้นเฉพาะในกลุ่มของตนเป็นส่วนใหญ่ และจากคำบอกเล่าของ ชาวบ้านกลุ่มปากกล้วยเองที่สรุปได้ว่า การอพยพลงมาอาศัยในพื้นที่ใหม่ถึงแม้จะเป็นพี่น้อง เกี่ยวดองกัน ก็ไม่รู้สึกรู้สึมีความสุขเท่ากับอยู่ในพื้นที่เดิม

ส่วนประเด็นของผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้น ในช่วงแรกชาวบ้านยังไม่ได้รับผลกระทบที่ ชัดเจนเห็นได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่สรุปได้ว่าหลังจากการประกาศเขตอุทยานฯ ในปี พ.ศ. 2530 ชุมชนยังไม่มีปฏิกิริยาต่อต้านเกิดขึ้น มีแต่เพียงการวิพากษ์วิจารณ์พูดคุยกันเกี่ยวกับสิ่งที่ กำลังจะเกิดขึ้นภายในชุมชน เนื่องจากการดำเนินการของอุทยานฯยังอยู่ในช่วงเตรียมการ ได้แก่ การบินตรวจสภาพพื้นที่โดยใช้เฮลิคอปเตอร์เหนือพื้นที่ไร่ของชาวบ้าน การเข้ามาในพื้นที่หมู่บ้าน ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นระยะ ๆ เพื่อทำแผนที่ ซึ่งมักมีการกล่าวของเจ้าหน้าที่ถึงมาตรการที่จะเกิด

ตามมาในพื้นที่ รวมถึงการไม่สามารถอยู่อาศัยในพื้นที่ได้ต่อไป เช่น “ต่อไปหมูสูจะอยู่ไม่ได้ละหนา (ต่อไปจะอยู่อาศัยในพื้นที่นี้ไม่ได้แล้ว)” หรือ “หมูสูจะยะกินหยังแต่ก่อนบได้ละเนื้อ (จะปลูกพืชทำกินอย่างแต่ก่อนไม่ได้แล้ว)” ทำให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตระหนกต่อความไม่แน่นอนของอนาคต ประกอบกับคำแนะนำของเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข โดยแนะนำให้ยินยอมอพยพออกจากพื้นที่ ซึ่งไม่ใช่แนวทางที่ชาวบ้านพอใจ ประกอบกับการได้มีประสบการณ์จากการสัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดกับชุมชนอื่นที่ตกอยู่ในสภาพปัญหาที่คล้ายคลึงกัน จากการสนับสนุนของมูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ที่ส่งผลให้ชุมชนทราบถึงปัญหา ที่จะเกิดจากการอพยพไปอยู่ในพื้นที่ใหม่ที่ทางอุทยานฯ จัดหาให้ชุมชน จึงเกิดความกลัวต่อสภาพดังกล่าวฝังอยู่ในจิตใจ เนื่องจากพื้นฐานของชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าจนพัฒนาเป็นองค์ความรู้ภายในชุมชนโดยมีความเชื่อผสมผสานอยู่ ดังนั้นการอพยพไปที่ ๆ ใหม่ ชุมชนจะต้องละทิ้งบรรพบุรุษของตนไปเริ่มต้นเรียนรู้สภาพป่าแห่งใหม่ว่ามีอาหารอะไรบ้างในแต่ละฤดู อยากได้อะไรต้องไปจุดไหนของพื้นที่ อะไรอยู่ตรงไหนที่สามารถให้ประโยชน์แก่การดำรงชีวิตหรือไม่อย่างไร ซึ่งพื้นที่ใหม่นั้นอาจจะไม่มีอะไรเลยอย่างที่หมู่บ้านเดิมเคยมี แต่อย่างไรก็ตามประเด็นดังกล่าวก็ยังไม่ส่งผลทำให้ชุมชนมีปฏิกิริยาใด ๆ ใต้ตอบการแทรกแซงของรัฐ

ซึ่งประเด็นสถานการณ์ในชุมชนที่ช่วยเร่งให้ชาวบ้านลุกขึ้นเคลื่อนไหวนั้น เกิดขึ้นหลังจากที่รัฐได้เริ่มดำเนินการรุกเข้าในพื้นที่หมู่บ้านมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่กลุ่มแม่หมื่นใน ที่ทางรัฐได้ว่าจ้างผู้รับเหมาเข้ามาไถถนนเป็นแนวเขต เพื่อกันพื้นที่หมู่บ้านออกจากเขตอุทยานฯ แต่เนื่องจากการทำงานของผู้รับเหมาที่ขาดความรับผิดชอบ นำรถไถเข้าในพื้นที่นาของชาวบ้านในบริเวณใกล้แนวเขตเพื่อหลบหลีกการขั้บรถไถข้ามลำห้วย ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นได้รับความเสียหาย ประกอบกับสภาพขณะนั้นอยู่ในช่วงข้าวตั้งท้องเพื่อรอการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ถือว่าเป็นผลตอบแทนจากการทำงานตลอดทั้งปีของผู้เป็นเจ้าของ จึงเกิดการร้องเรียนไปยังสำนักงานอุทยานฯ ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหโดยว่าจ้างชาวบ้านทั้งหมดร่วมกันเปิดทางเลี้ยงที่นาเพื่อให้รถไถผ่านเข้าไปยังพื้นที่เป้าหมายได้ แต่หลังจากการทำงานเสร็จสิ้นลง ชาวบ้านกลับไม่ได้รับค่าตอบแทนตามข้อตกลงที่ทำไว้ ส่งผลให้ชาวบ้านไม่พอใจและเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อฝ่ายเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ ถึงแม้ว่าทางอุทยานฯ จะเลือกวิธีการทำงานแบบประนีประนอมก็ตาม เห็นได้จากการยินยอมให้ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่อุทยานฯ ได้ในบางกรณี เช่น การหาอาหาร การใช้ไม้สำหรับการดำรงชีวิต (สร้างบ้านและทำไม้ฟืน) รวมทั้งการขุดหนองไม้และการหาเห็ด ซึ่งอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อการจำหน่ายก็ตาม

โดยการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นเริ่มจากกลุ่มชาวบ้านเพียง 4-5 ราย ที่เป็นเจ้าของที่นาที่ได้รับ ความเสียหาย แล้วอาศัยพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ค่อย ๆ แผ่วงกว้างออกเป็น การรวมกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ขึ้น จนเกิดการเคลื่อนไหวในระดับที่มีความชัดเจนมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยการเคลื่อนไหวจะอาศัยกลุ่มเยาวชนและกลุ่มแกนนำเป็นผู้ดำเนินการ ส่วนการวางแผน ตัดสินใจ กลุ่มผู้อาวุโสและกลุ่มแกนนำจะเป็นผู้รับผิดชอบ

ดังนั้นผลกระทบที่เกิดจากการประกาศเขตอุทยานฯ อาจสรุปได้จากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น กล่าวคือ การถูกจำกัดสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเชิงพื้นที่ เนื่องจากการกัน แนวนเขตหมู่บ้านตามประกาศพื้นที่ป่าสงวนเมื่อ ปี พ.ศ 2516 ซึ่งไม่ครอบคลุมพื้นที่ทำประโยชน์ทั้งหมดของหมู่บ้านหลังจากมีการขยายตัวตามการเพิ่มขึ้นของประชากร ที่ต้องเร่งเพิ่มการผลิต อาหารสำหรับยังชีพในพื้นที่ที่กว้างขึ้น โดยมีพื้นที่นาและพื้นที่ไร่หมุนเวียนบางส่วน of ชาวบ้าน อยู่นอกเขตกันออก ซึ่งตามพระราชบัญญัติการประกาศเขตอุทยานฯ ชาวบ้านไม่มีสิทธิเข้าไปทำการเกษตรได้อีกต่อไป ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิตหรือแม้กระทั่งการทำ กิจกรรมทางประเพณีของชนเผ่า เนื่องจากมีพื้นที่ป่าพิธีกรรมบางส่วนถูกจัดเข้าอยู่ในแนวเขตพื้นที่ อุทยานฯ

ซึ่งผลกระทบในประเด็นนี้ได้นำไปสู่การขยายแนวเขตที่กันออกใหม่ โดยใช้วิธีการทำ แผนที่ทางภูมิศาสตร์ ที่อาศัยภาพถ่ายจากดาวเทียมและเทคนิค GPS เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ที่ ชุมชนใช้ประโยชน์ทางการเกษตร ภายใต้การยินยอมลดพื้นที่ไร่หมุนเวียนจากเดิม 7-9 แปลง เหลือเพียง 3-4 แปลงและเลิกทำการเกษตรในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำของชุมชน โดยการปรับแนว ตามการชี้จุดของชาวบ้าน ซึ่งสร้างความพอใจให้แก่ชุมชนได้ระดับหนึ่ง ถึงแม้ว่าแนวเขตใหม่จะไม่ ครอบคลุมแนวป่าชุมชน ที่ชาวบ้านจัดทำขึ้นตามแนวคิดขององค์กรพัฒนาเอกชนได้ทั้งหมดก็ตาม ซึ่งอาจแสดงให้เห็นว่าการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวของชุมชนมีเป้าหมายหนึ่ง เพียงเพื่อผลประโยชน์ใน การทำกินในช่วงเวลาขณะนั้น โดยไม่คำนึงถึงความต้องการใช้ที่ดินของลูกหลานในอนาคต ที่ถือว่าเป็นเพียงผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่า การพยายามเข้าไปจัดการพื้นที่ป่าในลักษณะของ ทรัพยากรส่วนรวม

โดยแนวเขตกันออกที่ปรับใหม่ได้ถูกนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อการเพิกถอนใน รัฐบาลสมัยพลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ ซึ่งระหว่างรอการอนุมัติเข้ามาถึงสมัยรัฐบาลของ นายชวน หลีกภัย เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ 2541 ได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้ยกเลิกการเข้าอาศัยของชุมชน ในเขตป่า ซึ่งส่งผลต่อการปรับแนวเขตดังกล่าว ทำให้มาตรการดังกล่าวต้องมีอันยุติไป ดังนั้น การเรียกร้องของชุมชนจึงมีลักษณะยืดเยื้อ ไม่แน่นอน จนชาวบ้านบางรายเริ่มหมดหวังและไม่

ให้ความร่วมมือในการเคลื่อนไหวอีกต่อไป โดยสิ่งที่ยังคงดำเนินอยู่ได้ในขณะนี้พอจะเป็นความหวังสำหรับชุมชนอยู่บ้าง คือ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ ซึ่งชาวบ้านมั่นใจว่าทางเครือข่ายฯ จะสามารถช่วยเหลือได้ถ้าเกิดปัญหาใด ๆ ขึ้น

เมื่อนำผลกระทบในเรื่องการสูญเสียความมั่นคงในวิถีการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเป็นหลักเพื่อเชื่อมโยงกับผลสืบเนื่องอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น พบว่าการลดลงของความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ไร่นาหมุนเวียนเป็นสิ่งแรกที่เกิดขึ้น เนื่องจากระยะเวลาการทิ้งช่วงการใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูตามธรรมชาติ (fallow period) ลดลงจากเดิม ซึ่งชาวบ้านบางรายกล่าวว่าระยะเวลาที่ใช้สำหรับการถางป่าเพื่อเตรียมปลูกข้าวไร่ในอดีตจะนานกว่าปัจจุบัน เนื่องจากชาวบ้านทิ้งช่วงการปลูกไว้จนต้นไม้ในป่าสามารถเจริญเติบโตมีขนาดใหญ่และสมบูรณ์ แตกต่างไปจากต้นไม้ในปัจจุบันที่ชาวบ้านเปรียบเทียบขนาดเพียงลำแขนหรือลำขาเท่านั้น ซึ่งถ้ายังทำการเพาะปลูกเข้าไปเรื่อย ๆ ก็ตายแล้วมีหญ้าขึ้นแทน เช่นเดียวกับบางรายที่กล่าวว่าเดี๋ยวนี้แค่ปลูกพริกหรือมะเขือซึ่งปลูกง่ายกว่าข้าวยังไม่ได้ผล แล้วถ้าปลูกข้าวจะได้ผลได้อย่างไร หรือบางรายที่ชักชวนให้ไปดูไร่ของตนเอง ซึ่งปัจจุบันพบแต่หญ้าสาบเสือขึ้นแทนไม้ยืนต้น¹² จนกลายเป็นปัญหาวัชพืชในช่วงการผลิต ซึ่งแสดงพัฒนาการการฟื้นฟูของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นผลผลิตข้าวที่ได้จากการพักแปลงในช่วงเวลาสั้น ๆ จึงลดลงและไม่เพียงพอต่อการบริโภค ส่งผลให้ชาวบ้านถูกดึงเข้ามาอยู่ในวงจรของระบบตลาด โดยบางส่วนเริ่มให้ความสำคัญต่อการทำอาชีพรับจ้างหรือการทำงานนอกหมู่บ้าน ที่ส่วนหนึ่งเกิดจากมาตรการของอุทยานฯ ซึ่งแนะนำงานในเมืองให้ชาวบ้านออกไปทำทดแทนการทำไร่เพื่อหาเงินมาเป็นทุนซื้อข้าวสำหรับบริโภค ทดแทนปริมาณข้าวที่เสียไปตามการลดลงของพื้นที่และคุณภาพดิน ที่เร่งให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการรับเอาวัฒนธรรมความเจริญจากภายนอกเข้ามาในชุมชน ที่อาจนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากป่าโดยเกินความจำเป็นได้ เช่น กรณีการตัดไม้เพื่อเก็บไว้จำหน่ายในยามฉุกเฉินที่พบมากในกลุ่มบ้านแม่ต๋อม เป็นต้น นอกจากนั้นยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การใช้ที่ดินของชาวบ้านในบางราย โดยการนำพื้นที่ไร่นาหมุนเวียนมาปลูกสวนผลไม้ สวนผัก ไร่ข้าวโพดแทนการทำข้าวไร่ เพื่อเลี่ยงการสูญเสียเวลาดูแลที่มากขึ้นเนื่องจากมีหญ้าแซมในแปลง ซึ่งไม่คุ้มกับผลผลิตข้าวที่จะได้รับ แต่อย่างไรก็ตามการปลูกพืชชนิดอื่นทดแทน ยังเกิดขึ้นจากความต้องการรักษาสิทธิประโยชน์ในพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านเกรงว่าถ้าไม่ทำประโยชน์ใดจะส่งผลให้พื้นที่เกิดการฟื้นฟูจนต้นไม้มีขนาดใหญ่ จนทางอุทยานฯ จะมายึดคืนไปในที่สุด รวมทั้งการขาดแรงงานเนื่องจากการอพยพเข้าเมืองดังได้กล่าวมาแล้ว เช่นเดียวกันกับผลกระทบต่อสภาพจิตใจของ

¹² หญ้าสาบเสือ สามารถเจริญได้ดีในพื้นที่การเกษตรแบบเข้มข้นที่เว้นระยะการเพาะปลูกในช่วงเวลาสั้นๆ

ชุมชน ที่เกิดจากความเชื่อมั่นในสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรซึ่งชุมชนได้ใช้ดำรงชีวิตจนนำมาซึ่งประเพณีและความเชื่อ อันสะท้อนได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านผู้หนึ่งที่กล่าวว่า “แต่ก่อนสมัยเด็ก ๆ ก่อนที่จะประกาศอุทยานเวลาไปไร่หรือไปวิ่งเล่นในป่า ผมชอบมองไปดูบนป่าแล้วคิดเสมอว่า ป่าเป็นบ้านของผม บ้านที่กว้างจริง ๆ แต่ตอนนี้เวลาผมคิดถึงมันกลับลึกลับเลอะเลือนไม่รู้จะทำไมบ้านของเรากลายเป็นของ ๆ คนอื่นไปได้” และการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายเกิดการเปลี่ยนแปลง “จะอยู่จะกินจะทำอะไรก็ยากขึ้น กลัวจะมีความผิด จะหาไม้มาซ่อมบ้านซักท่อนก็ยังคงต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ อยู่กันอย่างเกร็งๆ ไม่สบายเหมือนแต่ก่อน แล้วก็ต้องพยายามทำประโยชน์ให้พวกเขาเห็นว่าเรารักษาป่าได้จริงๆอย่างที่เรายกเขา” นอกจากนั้นแล้วยังส่งผลให้ชุมชนเริ่มมีการจัดการป่าไม้ที่เคร่งครัดขึ้น ทั้งในการใช้ประโยชน์และการจัดกฎระเบียบขึ้นมาดูแลรักษา เนื่องจากต้องการแสดงให้เห็นสังคมส่วนกลางเชื่อว่าชุมชนสามารถรักษาและไม่ได้เป็นผู้ที่ทำลายป่า รวมทั้งความกลัวเกรงต่อกฎหมายที่ทางป่าไม้ได้นำมาใช้บังคับชุมชน

ส่วนความสัมพันธ์ด้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นกับฝ่ายอุทยานฯ มักเอื้อประโยชน์ต่อกัน เช่น การช่วยสอดส่องดูแลป่า เห็นได้จากการแจ้งให้ทางอุทยานฯ เข้าดำเนินการในพื้นที่ป่าบ้านเหล่าลีในเขตพื้นที่อุทยานฯ บริเวณต้นน้ำแม่ต๋อมเมื่อ 4 ปีก่อน ซึ่งเป็นพื้นที่อาศัยของชาวเขาเผ่าลีซอที่ทำอาชีพปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น กล้วยปลีและขิง โดยมีการแผ้วถางที่จนถึงและใช้ยาฆ่าแมลงอย่างเข้มข้น ส่งผลเสียต่อแหล่งน้ำของชุมชน ทางอุทยานฯ จึงอพยพชาวเขาเผ่าลีซอกลุ่มดังกล่าวออกจากพื้นที่ หรือการแจ้งอุทยานฯ เมื่อมีการลักลอบตัดไม้ เช่น ในกรณีชาวเขาเผ่ามูเซอเข้ามาลักลอบตัดไม้ในเขตอนุรักษ์ รวมทั้งยื่นเสนอให้มีการแบ่งแนวเขตการใช้ประโยชน์ไม่ให้มีการซ้อนทับกับชุมชนกลุ่มอื่น เช่น แนวเขตพื้นที่ขุดหน่อไม้กับชุมชนบ้านจำบอน เป็นต้น ซึ่งสังเกตได้ว่าการร่วมมือของชุมชนในกรณีดังกล่าว ล้วนมีพื้นฐานของการสูญเสียผลประโยชน์ที่อาจมองได้ในแง่ของการสร้างภาพพจน์ของชุมชนเพื่อให้รัฐเห็นว่าชุมชนสามารถรักษาและให้ความช่วยเหลือในการดูแลป่าแก่รัฐได้

นอกจากนั้นนโยบายของรัฐยังส่งผลให้เกิด ความขัดแย้งระหว่างชุมชนและชุมชนใกล้เคียงโดยเฉพาะชุมชนพื้นราบ ซึ่งเห็นว่าการกระทำของชุมชนชาวเขาเป็นเรื่องที่ไม่สมควรและเกินกว่าเหตุ เนื่องจากชาวบ้านพื้นราบส่วนใหญ่มีความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ซึ่งส่วนหนึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านพื้นราบ นอกจากนั้นตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านที่ต้องดำเนินตามนโยบายที่รัฐแต่งตั้งไว้มักเป็นคนพื้นราบ แต่อย่างไรก็ตามยังพบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะการร่วมมือกับกลุ่มชุมชนอื่นที่เกิดปัญหากรณีเดียวกัน เช่น ในกรณีของชุมชนแม่ไปที่อพยพมารวมอยู่ที่พื้นที่บ้านแม่ต๋อม เป็นต้น

5.3 ความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน

สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนที่สำคัญซึ่งเข้ามาพัฒนาชุมชน ได้แก่ องค์กรทางศาสนาคริสต์ (ศุนย์คาทอลิก) และ มูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ซึ่งหน่วยงานแรกเริ่มเข้ามาวิบทบาทในการพัฒนาเมื่อสิบกว่าปีที่แล้ว โดยพัฒนาควบคู่ไปกับการเผยแพร่ศาสนาในชุมชนซึ่งอาจจะมองได้ว่าเป็นการช่วยเหลือที่แอบแฝงไว้ด้วยผลประโยชน์ เพื่อการเพิ่มจำนวนผู้นับถือศาสนาคริสต์ ส่วนใหญ่การให้ความช่วยเหลือมักอยู่ในรูปของเงินและปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น ผ้าห่มและเสื้อผ้าในฤดูหนาว ข้าวสารและยาสามัญต่าง ๆ รวมทั้งค่าใช้จ่ายเพื่อการรักษาพยาบาล การศึกษาบุตร การซ่อมแซมต่อเติมบ้าน เป็นต้น ซึ่งสังเกตได้ว่าเป็นการช่วยเหลือเป็นรายบุคคล โดยไม่จำกัดว่าจะนับถือศาสนาใดขึ้นอยู่กับว่าผู้ใดจะร้องขอ เช่นเดียวกับ การช่วยเหลือที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมซึ่งพบบ้างแต่ไม่มากนัก จนเป็นเหตุให้หลายครอบครัวคล้อยตามและยินดีที่จะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ โดยเชื่อว่าจะสามารถช่วยเหลือตนได้เมื่อเกิดปัญหา ประกอบกับเห็นตัวอย่างของผู้ที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์แล้ว มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นไม่อดอยากมีเงิน ใช้จ่าย ดังนั้นการช่วยเหลือของศุนย์คาทอลิกจึงมุ่งเน้นการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจของชาวบ้านแบบให้เปล่า ซึ่งไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพการช่วยเหลือตนเองภายในชุมชน เห็นได้จากความหวังที่ชาวบ้านให้ไว้กับศุนย์คาทอลิกส่วนใหญ่ ได้แก่ การได้รับสวัสดิการด้านการศึกษา และการรักษาพยาบาล

มูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมเข้ามาดำเนินการในพื้นที่ตั้งแต่ ปี พ.ศ 2530 ภายใต้โครงการพัฒนาชุมชนชาวเขา เน้นการพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งการเข้ามาพัฒนาของมูลนิธิจะมีลักษณะที่จริงจัง มีเจ้าหน้าที่ซึ่งเคยชินกับวัฒนธรรมประเพณีของชาติพันธุ์เข้ามาประจำในพื้นที่ใช้ชีวิตคลุกคลีร่วมกับชาวบ้าน จนเกิดการยอมรับในช่วงระยะเวลาไม่นาน โดยบทบาทของเจ้าหน้าที่มูลนิธิจะเป็นทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้นำชุมชน จนเกิดการยอมรับและการรู้สึกได้ถึงช่วยเหลือที่มูลนิธิมีให้ เห็นได้จากการร่วมมือกันสร้างสำนักงานและที่พักให้เจ้าหน้าที่มูลนิธิไว้ในชุมชนอย่างเต็มใจของชาวบ้าน จึงส่งผลให้การดำเนินงานของมูลนิธิ ประสบความสำเร็จมากกว่าหน่วยงานราชการ ที่เข้ามาพัฒนาในเป้าหมายเดียวกัน

ในช่วงปี พ.ศ 2530 - 2535 การพัฒนาของมูลนิธิยังคงมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน เริ่มจากการพัฒนาทางด้านภาษา เพิ่มความรู้ให้ชาวบ้านเพื่อประโยชน์ในการติดต่อกับสังคมภายนอก การส่งเสริมอาชีพเพื่อหารายได้ไว้ใช้ยามฉุกเฉินในครอบครัว การชี้ให้ชุมชน

เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมชนเผ่าและการนำไปเผยแพร่ให้เกิดการยอมรับในต่างชุมชน รวมทั้งการค้นหาตัวแทนชุมชนที่มีความสามารถในการรับความรู้อย่างเข้มข้น เพื่อนำมาถ่ายทอดสู่ชาวบ้านรายอื่น ๆ หลังจากนั้นในช่วง ปี พ.ศ 2536 เป็นต้นมา มูลนิธิได้เพิ่มประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้าไปในการพัฒนา ซึ่งสืบเนื่องมาจากการเกิดกรณีพิพาทในเรื่องเขตอุทยานฯ ซ้อนทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน โดยเน้นการสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากร การส่งเสริมระบบการเกษตรแบบผสมผสานและการทอผ้าสีย้อมธรรมชาติ การสร้างกองทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน การสร้างกลุ่มในชุมชน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเด็ก/เยาวชน กลุ่มเกษตรกร การจัดกิจกรรมทางสิ่งแวดล้อม ให้ชาวบ้านในทุก ๆ กลุ่มได้มีส่วนร่วม รวมทั้งส่งเสริมให้สตรีได้มีบทบาทในชุมชนมากขึ้นกว่าเดิม

ซึ่งการทำงานของมูลนิธิ จะใช้วิธีการสร้างกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วม เช่น การอบรมการดูงานในสาขาอาชีพต่าง ๆ การจัดงานสัมมนา เวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์และปัญหา ที่เกิดขึ้นร่วมกับชุมชนอื่นที่มีปัญหาที่คล้ายคลึงกัน การเข้าค่ายกิจกรรมความรู้ด้านต่าง ๆ นอกจากนั้นยังส่งเสริมสนับสนุนการรวมกลุ่มในชุมชนและเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายระดับกว้าง เพื่อเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งแก่องค์กรชุมชน และช่วยประสานงานระหว่างองค์กรภายนอกกับชุมชน รวมทั้งสนับสนุนเงินทุนทั้งในด้านการศึกษาของเยาวชนและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน สอดคล้องกับงานศึกษาของ กอบกาญจน์ พจนันชะชัย (2538), ศิริศักดิ์ มีเมล์ (2537) และรุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์ (2539) ที่กล่าวว่าบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน จะช่วยกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มตามธรรมชาติของชาวบ้านมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยการจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ของชาวบ้าน ในรูปการจัดให้มีการพบปะติดต่อสื่อสารกับชุมชนอื่น ๆ และการชักจูงโน้มน้าวให้เห็นความสำคัญของปัญหา เพื่อให้เกิดความรู้สึกร่วมทางอารมณ์ เช่น ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความหวัง ในกลุ่มชาวบ้าน

ความสำเร็จของการดำเนินงานของมูลนิธิ จึงมองได้จากการยินยอมเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น การเริ่มมีการปรับปรุงคุณภาพดินในพื้นที่ไร่อุดจำนวนลง จนไม่เพียงพอต่อการใช้เวลาฟื้นฟู โดยวิธีหมุนเวียนพักหน้าดินตามธรรมชาติเหมือนในอดีต การพัฒนาการปลูกพืชเพื่อเพิ่มรายได้ (ข้าวโพดและไม้ผลต่าง ๆ) การริเริ่มนำสายพันธุ์พืชพื้นบ้านเข้ามาปลูกในพื้นที่ไร่อ เพื่อการรักษาและสืบทอดพันธุ์ เช่น ผักอีลิ่ง (หออว) และหอมชี่ ซึ่งเดิมหาได้เฉพาะในป่าเท่านั้น การพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ การพัฒนาเทคนิคการทอผ้าเพื่อจำหน่าย การเพิ่มบทบาทของสตรี ด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน โดยการจัดตั้งกลุ่มและเครือข่ายสตรีขึ้นอย่างเป็นทางการ การเข้ามามีบทบาททางสังคมของกลุ่มเยาวชน เป็นต้น

ชาวบ้านหลายคนยอมรับว่าการเข้ามาของมูลนิธิฯ ทำให้ชีวิตของพวกเขาเปลี่ยนแปลง บางคนบอกว่าทำให้ตนได้มีโอกาสออกไปนอกหมู่บ้าน ได้เริ่มเลี้ยงสัตว์ในจำนวนที่มากขึ้นเพื่อแบ่งขาย ทดลองปลูกไม้ผลหลายชนิด มีอาชีพที่สามารถทำรายได้ให้ครอบครัว และได้รับรู้ข่าวสารข้อมูลภายนอกหมู่บ้านมากขึ้น

ในประเด็นของการผลักดันการเคลื่อนไหวของชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาเขตอุทยานฯ ที่พื้นที่ทำกินนั้น มูลนิธิฯ จะกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในปัญหาและเรียนรู้แนวทางการแก้ไขปัญหา โดยให้รู้จักหารื้อกันภายหลังประสบปัญหา เพื่อร่วมมือกันในกลุ่มชนเผ่าชาติพันธุ์และกลุ่มเครือญาติของตน ซึ่งการช่วยเหลือในขั้นต้นจะเป็นการสร้างกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนสามารถนำจิตสำนึกในการรักษาป่าที่มีอยู่ควบคู่กับความเชื่อของชนเผ่า มาเป็นพื้นฐานการสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน จนสามารถทำการเคลื่อนไหวได้ด้วยตนเอง ได้แก่

- การสนับสนุนให้จัดทำแนวเขตป่าชุมชน ที่ทำกินและที่อยู่อาศัยให้มีความชัดเจน โดยแบ่งพื้นที่ป่าตามแบบคนพื้นราบและให้เข้ากับสถานการณ์ เพื่อให้เกิดการยอมรับจากสังคมส่วนใหญ่ เป็นป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย แทนการแบ่งป่าตามประเพณีดั้งเดิมและการใช้ประโยชน์ของชนเผ่า พร้อมทั้งติดป้ายแสดงแนวเขตป่าชุมชน เพื่อแสดงสิทธิการใช้ประโยชน์ของชุมชนส่วนรวม

- การชี้แนะให้มีการตั้งกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า จากลักษณะของกฎข้อห้ามมาเป็นลายลักษณ์อักษรที่ทุกคนในชุมชนยอมรับ เพื่อประโยชน์ในการรักษาและดูแลสภาพป่า และสนับสนุนการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแล รวมทั้งการสร้างเครือข่ายที่ขยายลงไปในพื้นที่คนพื้นราบ ที่ใช้ประโยชน์ในทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

- จัดอบรมเทคนิควิธีการจัดการป่า ในช่วงฤดูแล้งและจัดหาทุนและอุปกรณ์ให้แก่ชุมชน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการดูแลป่าของชุมชนให้เป็นที่ยอมรับ เช่น การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า รวมทั้งจัดกิจกรรมรักษาป่าในรูปของพิธีผูกสายสะดือป่าต้นน้ำวัง ซึ่งถือเป็นยุทธวิธีในการเผยแพร่ภูมิปัญญาของชุมชนในการรักษาป่าให้สาธารณชนได้รับรู้ และยังมีส่วนช่วยให้ชาวบ้านได้รู้วิธีการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งการระดมทุนเพื่อใช้แก้ไขปัญหาป่าไม้ในชุมชน

- ส่งเสริมให้มีการระดมทุนในหมู่บ้าน เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาหลังคาเรือนละ 5 บาท และสนับสนุนทุนช่วยเหลือการดูแลรักษาป่าชุมชน โดยส่วนหนึ่งแยกจ่ายเป็นแต่ละกลุ่มบ้านและอีกส่วนหนึ่งเป็นกองทุนรวม จำนวน 30,000 บาท รวมทั้งสนับสนุนการสร้าง

ศูนย์ข้อมูลเป็นโรงเรือนเปิด เพื่อใช้เป็นที่ประชุมและประสานงานของเครือข่าย โดยตั้งอยู่ในพื้นที่ บ้านห้วยปลู

- ให้ความรู้ด้านกฎหมายอุทยานฯ และป่าสงวน สถานการณ์และนโยบายของรัฐ และกระบวนการแก้ไขปัญหา เพื่อการเฟื่องฟูพื้นที่ชุมชนออกจากเขตอุทยานฯ รวมทั้งสร้างผู้นำที่สามารถติดตามสถานการณ์ มีไหวพริบในการเจรจาต่อรอง กระจายข้อมูล ประสานงานและจัดการเรียนรู้ภายในชุมชน

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมในช่วงแรกที่มีมูลนิธิจัดขึ้น มีลักษณะเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งต่างจากในช่วงต่อมา ซึ่งบทบาทของมูลนิธิจะเด่นชัดในการผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวมากยิ่งขึ้น โดยกิจกรรมที่จัดขึ้นจะเริ่มมุ่งแก้ไขประเด็นปัญหาการซ้อนทับของพื้นที่ ได้แก่

- การจัดเวทีสัมมนาปัญหาอุทยานฯ ทับพื้นที่ทำกิน ในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด รวมถึงในระดับภาค เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนคติและความตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น ที่จะนำไปสู่การค้นหาวិธีการแก้ไขปัญหา ซึ่งส่วนหนึ่งของการสัมมนามีการเสนอให้เกิดความเข้าใจถึงนโยบายป่าไม้และที่ดินของรัฐให้แก่ชาวบ้าน พร้อมทั้งเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนให้ส่วนราชการได้รับรู้ และผลักดันให้เกิดการร่วมมือกันระหว่างคณะกรรมการแก้ไขปัญหาระดับจังหวัด เพื่อเจรจาทันทีกับภาครัฐ ซึ่งมีผลให้มีการตรวจสอบข้อมูลจริงในพื้นที่ของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดินจังหวัด เพื่อเสนอผลสู่คณะรัฐมนตรีก่อนออกเป็นพระราชกฤษฎีกาต่อไป

- ผลักดันให้เครือข่ายชุมชนชาวเขา เกิดการเคลื่อนไหวโดยจัดทำแผนงานประชุมเครือข่ายทรัพยากรเสนอสู่องค์การบริหารส่วนตำบลและกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิสูจน์สิทธิเสนอต่อกรมการระดับจังหวัด

- สนับสนุนการเรียนรู้การเจรจาต่อรองในระดับนโยบายและประสานงานกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานรัฐ สถาปนาตำบล เจ้าหน้าที่อุทยานฯ และเจ้าหน้าที่ปกครองระดับอำเภอ ซึ่งปรากฏการยื่นหนังสือร้องเรียนจากชุมชนขึ้นไปทั้งในระดับผู้ใหญ่บ้าน นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัด

- สนับสนุนและแนะนำ ขั้นตอนการประสานงานกับองค์กรเอกชน ซึ่งเป็นแกนนำในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างนโยบายรัฐและชุมชน ซึ่งรวมถึงกรณีการซ้อนทับของพื้นที่อุทยานฯ และพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ได้แก่ กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (ค.ก.น.)

นอกจากนั้นการทำงานของมูลนิธิฯ ยังช่วยประสานงานการเคลื่อนไหวกของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือให้แก่กลุ่มแกนนำชาวบ้าน รวมทั้งกระตุ้นให้ชุมชนเกิดอุดมการณ์การต่อสู้เรียกร้อง ซึ่งไม่ใช่วิสัยพื้นฐานทางชาติพันธุ์ของชาวกะเหรี่ยง (ขจัดภัยบุรุษพัฒนา, 2538, ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2539, นคร สงเคราะห์สุข, 2538) โดยการนำชาวบ้านไปสัมมนาและดูผลที่ตามมาจากการใช้มาตรการทางป่าไม้ของรัฐ ในพื้นที่ตัวอย่าง เช่น พื้นที่บ้านผาซ้อ จังหวัดลำปาง ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่ได้รับผลกระทบค่อนข้างรุนแรง ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความกลัวต่อสถานการณ์ดังกล่าวว่าจะเกิดขึ้นกับตนเอง ชาวบ้านจึงยอมทำทุกวิถีทางเลือกที่เชื่อว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ซึ่งก็คือการปรับสภาพการดำรงชีวิตของชาวเขาเผ่าม้ง บ้านผาซ้อ ซึ่งถือเป็นตัวอย่างของสภาพการณ์ที่เลวร้ายต่อความรู้สึกของชาวบ้านอยู่เสมอ ๆ

บทบาทของมูลนิธิฯ จึงมีลักษณะเป็นพี่เลี้ยงให้ชุมชน ที่รวมถึงการเป็นผู้สร้างอุดมการณ์ในการต่อสู้เรียกร้องให้เกิดขึ้นในชุมชนและคอยกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา ถึงแม้ว่าจะเป็นภาระที่มุ่งเน้นให้เกิดการตกผลึกทางความคิด ในการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเองก็ตาม เนื่องจากกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมูลนิธิฯ เป็นผู้จัดสรรและวางโครงการทั้งสิ้น นอกจากนี้มูลนิธิฯ ยังเป็นหลักยึดให้ชุมชนในเวลาที่เหมาะสมกับปัญหา จนชุมชนเกิดความเชื่อมั่น ไว้วางใจ และรู้สึก ยกย่องเทิดทูนในตัวมูลนิธิฯ เห็นได้จากการยินดีเจียดเงินสบทบเป็นทุน เพื่อใช้ประสานงานการแก้ไขปัญหาที่ดิน ซึ่งชาวบ้านอธิบายว่า "ที่ผ่านมามูลนิธิฯ ยังออกเงินช่วยพวกเราได้ ทั้ง ๆ ที่เป็นคนนอกแท้ ๆ ถ้าตอนนี้พวกเราจะไม่ช่วยกันเอง สิ่งที่มีมูลนิธิฯ สู้สุดส่าห์เหนื่อยช่วยเหลือพวกเราไว้ตั้งแต่ต้นคงสูญเปล่า ถึงแม้ว่าอาจต้องใช้เวลาอีกนานกว่าจะสำเร็จ พวกเราก็ยังมีหวังเพราะว่าถ้าไม่มีทางสำเร็จ มูลนิธิฯ คงไม่ลงทุนลงแรงช่วยเหลือพวกเราถึงขนาดนี้ (สัมภาษณ์ไม้ะทูน, 7 มิถุนายน 2542)

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าความตื่นตัวในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง มักมีความชัดเจนเฉพาะในกลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นเป้าหมายการพัฒนาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของมูลนิธิฯ ที่ส่งผลให้กลุ่มเยาวชนต้องสืบทอดอุดมการณ์ต่อจากมูลนิธิฯ ส่วนชาวบ้านกลุ่มอื่นโดยเฉพาะกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งต้องการดำรงชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย จะไม่ค่อยให้ความสนใจมากนัก ทำให้เกิดการแตกแยกทางความคิดและความไม่เต็มใจในการร่วมแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ซึ่งแสดงว่าองค์กรชุมชนที่มูลนิธิฯ สร้างขึ้นไม่ได้มีความเข้มแข็งพอที่จะสามารถดำเนินงานใด ๆ ได้โดยลำพัง โดยเฉพาะหลังจากที่มูลนิธิฯ ได้เปลี่ยนเป้าหมายการดำเนินงานในระยะถัดมา ที่มุ่งเน้นการเพิ่ม

บทบาทสตรีและอาชีพ โดยไม่เข้ามาประจำในพื้นที่เหมือนระยะเริ่มต้น การทำกิจกรรมทุกอย่าง จึงเริ่มหยุดชะงัก ความร่วมมือที่เคยได้รับจากชาวบ้านเริ่มลดน้อยลง ชาวบ้านบางรายที่เคยเข้าใจ ในสถานการณ์เริ่มลังเลและไม่เห็นด้วยกับการทำกิจกรรม มีผลบั่นทอนต่อภาวะผู้นำของกลุ่ม แกนนำจนสูญเสียอำนาจการจัดการ แกนนำบางคนเริ่มเบื่อง่ายและทอดทิ้ง ประกอบกับการ เป็นตัวแทนชุมชนต้องเสียสละเวลาส่วนตัวอย่างมาก เห็นได้จากการไม่เต็มใจเป็นตัวแทนชุมชน ของแกนนำบางคนเพื่อเดินทางไปร่วมประชุมกับกลุ่มเครือข่าย หรือการที่ชาวบ้านรายหนึ่งบอกแก่ ผู้ศึกษาว่าตนไม่เคยเข้าใจและไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา เพราะเห็นว่าเป็นการกระทำ ที่ไร้ประโยชน์ หรือการให้ความร่วมมือในกลุ่มอย่างเสียไม่ได้ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงให้ การร่วมมือ

นอกจากนั้นชุมชนยังมีความสัมพันธ์และรับการช่วยเหลือจากเครือข่ายเกษตรกร ภาคเหนือ ภายใต้ชื่อ “กลุ่มเครือข่ายแม่หมี่-แม่ต๋อม” ซึ่งชุมชนเข้าเป็นสมาชิกตั้งแต่มีการจัดตั้ง เครือข่ายฯ อย่างเป็นทางการในระยะแรก โดยการแนะนำของมูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เนื่องจากความไม่สะดวกในการติดต่อสื่อสารของพื้นที่ตั้งชุมชนดังได้กล่าวมาแล้ว จึงส่งผลให้ มูลนิธิฯ มีบทบาทในการประสานงานระหว่างเครือข่ายลงมาสู่ชุมชน ซึ่งโดยเป้าหมายหลัก ของการเข้าร่วมเป็นสมาชิก คือ การสร้างพลังอำนาจการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน (ดิน น้ำ ป่า) ในลักษณะเครือข่ายชุมชนที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในยามที่ต้องการสร้างอำนาจการ ต่อรองให้มีพลังมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้ชุมชนได้มีโอกาสรู้จักกับชุมชนอื่น ๆ ที่ประสบปัญหาเดียวกัน รวมทั้งเรียนรู้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการแก้ไขปัญหาใน พื้นที่ของตนเองได้ นอกจากนี้การเข้าร่วมเครือข่ายยังช่วยให้ชุมชนได้มีกิจกรรมร่วมกับชุมชนอื่น ที่มีชาติพันธุ์เดียวกันซึ่งเปรียบเสมือนพี่น้องกันในรูปของสมัชชาชนเผ่า โดยมีจุดประสงค์เพื่อ รักษาและเผยแพร่วัฒนธรรมและจารีตดั้งเดิมของชนเผ่าของตน สำหรับผู้ที่มีบทบาทเป็นตัวแทน ของชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เครือข่ายจัดขึ้น มักเป็นตัวแทนในกลุ่มแกนนำหรือกลุ่มเยาวชน ของหมู่บ้าน กอนนำความรู้ข่าวสารที่ได้มาถ่ายทอดให้เพื่อนบ้านภายหลัง การเข้ามาพัฒนา และช่วยเหลือของมูลนิธิฯ ในช่วงแรกที่ผ่านมา จึงเป็นการสร้างพื้นฐานให้ชุมชนก่อนที่ชุมชนจะได้ มีบทบาทในสังคมภายนอกตามลำพัง โดยมีเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือเป็นองค์กรฯ ที่รับช่วง ดูแลและช่วยเหลือการเคลื่อนไหวต่อรองในประเด็นปัญหาที่ดินต่อไป

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า บทบาทและความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกชุมชนมี ลักษณะเป็นผู้นำให้แก่ชุมชนซึ่งได้รับการยอมรับของชาวบ้าน โดยช่วยพัฒนาจิตสำนึกและ อุดมการณ์ของชาวบ้านให้ชัดเจนในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งสร้างความเป็นเอกภาพให้เกิดใน

ชุมชน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการร่วมมือในการทำกิจกรรมใด ๆ ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการร่วมมือกันนั้น ๆ (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2526)

สำหรับองค์กรอื่นที่พบว่ามีความสัมพันธ์กับชุมชนแต่มีบทบาทไม่มากนัก ได้แก่ องค์กรนักศึกษาในสถาบันต่าง ๆ โดยพบการทำกิจกรรมออกค่ายอาสาพัฒนาในชุมชนเป็นระยะสั้น ๆ เช่น การปลูกสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้แก่ อาคารเรียนสำหรับเด็ก อาคารเอนกประสงค์ ล้อมและถนน รวมทั้งการบริจาคสิ่งของเสื้อผ้า หนังสือและเครื่องใช้จำเป็น ซึ่งนอกจากการช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรมแล้ว ยังพบการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมเมืองไปสู่วัยรุ่นและเด็กในชุมชน แต่เนื่องจากเป็นช่วงเวลาไม่นานนัก การซึมซับสิ่งเหล่านั้นจึงไม่ชัดเจน นอกจากนั้นแล้วนักศึกษายังนิยมซื้อสินค้าที่ผลิตขึ้นในชุมชน เช่น ถ้วยยามและผ้าทอ ที่สร้างรายได้ให้ชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

5.4 ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด

จากบริบทของหมู่บ้านเมื่อนำมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ที่ชุมชนมีต่อระบบตลาดนั้น พบว่าชุมชนมีบทบาทในระบบตลาดมาตั้งแต่ในอดีต เริ่มจากการเป็นฐานการผลิตทางการเกษตรให้แก่ชุมชนพื้นราบใกล้เคียงโดยเฉพาะข้าว พริกและมะเขือ เนื่องจากขณะนั้นพื้นที่ไร่มุมนเวียนยังมีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับชุมชนมีอำนาจในการใช้ที่ดินบนพื้นที่ป่า ทำให้ผลผลิตข้าวที่ได้เมื่อนำมารวมกับผลผลิตข้าวจากการทำนา มีปริมาณมากเพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว เช่นเดียวกับผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ ดังนั้นผลผลิตข้าวที่เหลือและผลผลิตพืชผักที่ผลิตได้ในชุมชน จึงถูกกระบวนการแลกเปลี่ยนถ่ายเทออกไปสู่ตลาดภายนอก ถึงแม้ว่าขณะนั้นการแลกเปลี่ยนยังเกิดขึ้นตามความพอใจไม่ผ่านการซื้อขายก็ตาม ซึ่งสิ่งที่ชาวบ้านนิยมนำข้าวไปแลกเปลี่ยน ได้แก่ น้ำอ้อย มะพร้าว มะม่วง ยาสูบและเกลือ โดยมีแม่ค้าคนเมืองเป็นคนกลางนำข้าวและผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนไปจำหน่ายต่อในตลาดส่วนกลางต่อไป ยืนยันได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในเรื่องนี้ว่า แต่ก่อนจะมีแม่ค้าขึ้นมาแลกเปลี่ยนที่เหลือกินหาบลงไปขายข้างล่างแทบทุกวัน

ซึ่งบทบาทของชุมชนในฐานะผู้ผลิตเริ่มเด่นชัดขึ้นพร้อม ๆ กับบทบาทของผู้บริโภคของระบบตลาดส่วนกลาง หลังจากการขยายอำนาจการปกครองของรัฐและการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่นในขอบเขตที่กว้างขึ้น รวมทั้งการพัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุภายในชุมชนเอง ที่ล้วนมีส่วนให้ชุมชนต้องการใช้เงิน ทั้งเพื่อตอบสนองการแทรกแซงของรัฐ เช่น การจ่ายเงินภาษี

บำรุงที่ดิน (ภาคีดอกหญ้า) และการบริโภคสินค้าจากระบบตลาด ดังนั้นเพื่อสร้างรายได้ที่เป็นตัวเงินสนับสนุนการใช้จ่ายดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนเริ่มรู้จักขายผลผลิตทางการเกษตรที่เหลือจากการบริโภคและผลผลิตที่พอหาได้จากป่า เช่น น้ำมัน หน่อไม้ รวมทั้งการทำอาชีพต่าง ๆ จากการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ ที่สามารถเปลี่ยนแปลงค่านิยมการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อจำหน่าย เช่น การทอผ้าและเลี้ยงสัตว์เลี้ยงจำนวนมากขึ้นเพื่อแบ่งจำหน่าย แลกกลับมาในรูปของตัวเงิน ซึ่งแสดงว่าชุมชนในฐานะของผู้ผลิตนั้นจะเป็นทั้งปัจจัยการผลิตในด้านของทรัพยากรและแรงงาน

ส่วนในประเด็นของผู้บริโภค ที่เกิดจากการใช้ระบบตลาดเป็นทางออก เพื่อแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตที่มักมีความเกี่ยวข้องกับการบริโภค โดยเกิดขึ้นภายหลังวิกฤตการณ์น้ำท่วมไร่นาจนส่งผลให้ผลผลิตข้าวในชุมชนเสียหายไม่เพียงพอต่อการบริโภค และการได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติซ้อนทับที่ดินทำกิน ซึ่งทำให้ชุมชนไม่สามารถทำไร่หมุนเวียนได้เหมือนเดิมและส่งผลให้ประสบกับภาวะขาดแคลนข้าว ประกอบกับปริมาณอาหารในป่าที่ค่อย ๆ ลดลงตามการลดลงของความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ป่า ชุมชนจึงเริ่มเข้าไปซื้อข้าวและอาหารจากชุมชนพื้นราบเพื่อทดแทนปริมาณที่ลดลงไป

นอกจากการบริโภคที่เกิดจากการบีบคั้นของสภาพธรรมชาติและมาตรการของรัฐแล้วชุมชนยังเริ่มรู้จักบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยชนิดต่าง ๆ เนื่องจากความเจริญที่เข้าสู่พื้นที่และการติดต่อกับสังคมภายนอก ที่ทำให้เกิดการรับเอาวัฒนธรรมและค่านิยมต่าง ๆ เข้าสู่ชุมชน เช่น การสะสมเครื่องอำนวยความสะดวกชนิดต่าง ๆ เช่น ตู้เย็น เต่าแก๊ส เครื่องรับโทรทัศน์ วิทยุ และรถจักรยานยนต์ เป็นต้น นอกจากนั้นชาวบ้านบางครอบครัวยังเริ่มใช้รถไถนาแทนควายที่ได้จากการนำควายที่เลี้ยงไว้ไปแลกกับชุมชนพื้นราบ โดยมีทั้งรถไถเก่าใช้แล้วและรถไถใหม่ที่พบเพียง 2-3 คันต่อกลุ่มบ้าน และครอบครองร่วมกันในแต่ละกลุ่มพี่น้องใกล้ขีด ซึ่งชาวบ้านให้เหตุผลว่ารถไถสามารถทำงานได้เร็วกว่าควายและสามารถแก้ปัญหาฝนทิ้งช่วง ที่ทำให้ดินนาไม่อ่อนตัวจนใช้ควายไถได้ ดังนั้นจึงมีผลต่อระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมและ ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ที่พบว่ามีกิจการจ้างงานในการผลิตทางการเกษตรเกิดขึ้น ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

สำหรับการจำหน่ายผลผลิตออกสู่ระบบตลาด พบว่ามักเกิดขึ้นโดยผ่านสื่อกลางเสมอ ซึ่งจำหน่ายกันในหมู่บ้านหรือจำหน่ายที่จุดรับซื้อที่กำหนดไว้ แต่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก โดยส่วนใหญ่คนกลางที่เข้ามารับซื้อมักเป็นคนจากภายนอกหมู่บ้าน ที่เข้ามาหาผลประโยชน์จากชาวบ้าน ที่พบทั้งชาวบ้านธรรมดา เช่น ชาวมูเซอ ซึ่งนิยมเข้ามาหาซื้อหมูเพื่อนำไปประกอบพิธีตามประเพณีและชาวบ้านพื้นราบ ที่เข้ามารับซื้อเห็ดและหน่อไม้เพื่อนำไปจำหน่าย

ในตัวเมือง หรืออาจเป็นเจ้าของหน้ารัฐในพื้นที่ที่เคยชินกับการเข้าออกหมู่บ้าน เช่น ครูอาสา หมออนามัยและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน โดยเฉพาะผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะมีบทบาทต่อการซื้อขายผลผลิตจากป่าตามฤดูกาลของชาวบ้าน เช่น การตั้งจุดรับซื้อหน่อไม้ใหญ่ที่หมู่บ้านหัวเมือง และการเข้าไปรับซื้อกล้วยน้ำหว้าและของป่าอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ส่วนการจำหน่ายผลิตภัณฑ์การทอผ้าชาวบ้านยังต้องอาศัยมูลนิธิ ซึ่งจะช่วยเหลือโดยไม่หาผลประโยชน์ระหว่างการซื้อขาย นอกจากนั้นแล้วยังพบการเข้ามาซื้อขายผลผลิตทางการเกษตร ที่เจ้าหน้าที่ประจำสงเคราะห์ได้ทดลองปลูกทิ้งไว้ในพื้นที่ โดยเฉพาะเมล็ดกาแฟของมูลนิธิโครงการหลวง บริเวณบ้านเมืองน้อย ในเขตจังหวัดเชียงราย ที่พบทั้งการซื้อขายกันโดยตรงหรือขายผ่านชาวมูเซอ ที่อาศัยในบริเวณที่ตั้งมูลนิธิ ซึ่งจะเข้ามาซื้อเพื่อนำไปจำหน่ายต่อ

ส่วนการซื้อขายสินค้าจากตัวเมืองของชาวบ้าน พบทั้งที่ผ่านคนกลางและออกไปจับจ่ายด้วยตนเอง ที่พบมากในกลุ่มวัยรุ่นหรือกลุ่มเพศชาย ส่วนคนกลางที่เข้ามามีบทบาทได้แก่ พ่อค้าเร่ที่นำสินค้าอาหารสดจากตัวเมือง บรรทุกรถจักรยานยนต์ขึ้นมาจำหน่ายในบริเวณหมู่บ้านทุก ๆ วัน ที่สังเกตได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมซื้อสินค้า ถึงแม้ว่าจะไม่มีความจำเป็นมากนักโดยชาวบ้านบางรายจะซื้ออาหารกินแทนการเข้าป่าเพื่อหาพืชผักมาปรุงเหมือนแต่ก่อน นอกจากนั้นพ่อค้าเร่ยังรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรลงไปจำหน่ายในตัวเมืองบ้างเป็นบางครั้ง

ซึ่งในกรณีที่ชุมชนยังต้องอาศัยคนกลางเป็นสื่อติดต่อกับระบบตลาดส่วนกลาง ทั้ง ๆ ที่ชุมชนเองมีบทบาททั้งเป็นแหล่งผลิต แหล่งแรงงานและแหล่งจำหน่าย ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบแทบทั้งสิ้นนั้น แสดงว่าชุมชนยังไม่มีความพร้อม ที่นำไปสู่การเสียเปรียบทางการค้าขาย เนื่องจากขาดโอกาสในการต่อรองราคาสินค้า

สำหรับการซื้อขายสินค้านี้ระหว่างชาวบ้านในชุมชนด้วยตนเอง พบว่ามีร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าอุปโภคและบริโภคจากตลาดส่วนกลาง โดยสังเกตได้ว่าเจ้าของร้านค้ามักเป็นคนในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับชาวพื้นราบ เช่น เป็นครอบครัวที่แต่งงานออกไปกับชาวพื้นราบ แต่กลับเข้ามาค้าขายในหมู่บ้านตนและอาจพบที่เป็นชาวกะเหรี่ยงด้วยตนเองบ้าง ซึ่งเนื่องมาจากชาวพื้นราบมีความคุ้นเคยกับระบบตลาดและการค้าขายมากกว่า รวมทั้งรู้สู่ทางการดำเนินการ และมีความสามารถระดมทุนมากกว่านั่นเอง

ในการซื้อขายสินค้าการเกษตรที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านนั้น พบว่าชาวบ้านบางรายเริ่มมีบทบาทเป็นคนกลางก่อนที่จะส่งขายให้คนกลางชาวพื้นราบอีกช่วง ซึ่งกรณีนี้คนกลางส่วนใหญ่จะมีความสามารถในการขนส่งสินค้าออกไปยังจุดซื้อขาย เช่น การมีรถจักรยานยนต์หรือการมีแรงงานในครอบครัวมากพอที่จะแบ่งมาได้ โดยสินค้าที่ซื้อขาย ได้แก่ หน่อไม้และยังพบชาวบ้าน

บางราย ที่ทำอาชีพค้าวัวและหมูในการซื้อขายไป ซึ่งมักหาซื้อสัตว์เหล่านี้ตามกลุ่มบ้านอื่น เพื่อนำมาขายต่อให้เพื่อนบ้านอีกทอดหนึ่ง การซื้อมีทั้งเพื่อนำมาใช้ในพิธีกรรมหรือนำไปเลี้ยงต่อ ซึ่งเมื่อโตเต็มที่บางรายจะนำมาขายคืนให้ผู้ขายเพื่อนำไปขายทำกำไรในชุมชนพื้นราบอีกทอดหนึ่ง ก่อนออกไปสู่ตลาดภายนอก

เมื่อพิจารณาลำดับความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนซื้อขายที่เกิดขึ้นในชุมชน สรุปได้ว่า ระบบตลาดจะเข้ามามีบทบาทขึ้นมากตามลำดับจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยเกิดจากกลไกทาง ธรรมชาติและการผลักดันจากมาตรการของรัฐ รวมทั้งการเข้ามาพัฒนาชุมชนของหน่วยงาน ราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งล้วนมีส่วนชักนำให้ชุมชนมีบทบาทในระบบตลาดทั้งสิ้น โดยการเข้าไปสู่ระบบตลาดส่วนกลางของชุมชน จะมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการ ดำเนินชีวิตอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องต่อสู้ดิ้นรน ไปสู่การใช้เวลาทำงานที่หนักขึ้นเพื่อแลกกับเงินมา ตอบสนองความต้องการ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านเอง ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านบางรายที่ว่างให้เพื่อนบ้านทำงานในไร่ แลกกับเวลาส่วนนั้นเข้าป่าไป ขุดหน่อไม้มาจำหน่ายในฤดูหน่อไม้ หรือกลุ่มสตรีที่ต้องสละเวลาอยู่กับการทอผ้าให้ได้จำนวนมาก ในช่วงกลางคืน ที่ถือว่าเป็นช่วงพักผ่อนจากการทำงานเพื่อพบปะพูดคุยกันในหมู่เพื่อนบ้าน หรือ ชาวบ้านบางส่วนเข้าไปเป็นแรงงานในเมืองใช้ชีวิตนอกหมู่บ้าน ส่งผลต่อระบบการผลิตภายใน ครอบครัว หรือการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า เช่น การปลูกข้าวโพด ถั่วฝักยาว ชিং หรือการทำ การเกษตรภายใต้พันธสัญญา เช่น ละคร เป็นต้น ซึ่งสภาพการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนเริ่ม มีเป้าหมายการดำรงชีวิต เพื่อหารายได้ไว้สำหรับการแลกเปลี่ยนเพิ่มจากเป้าหมายเดิม รวมถึง การมีค่านิยมการตอบแทนบุญคุณด้วยเงินหรือมอบเงินให้ในโอกาสพิเศษต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตดังกล่าว มักเกิดขึ้นเฉพาะในกลุ่มวัยกลางคนลงมาถึงวัยรุ่น ซึ่งมีชาวบ้าน บางรายถึงกับกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้มีแค่ข้าวไม่ได้แล้ว ต้องหาเงินเก็บไว้มาก ๆ เมื่อไว้ใช้ ยามจำเป็น” ต่างจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงยึดมั่นกับการใช้ชีวิตที่สมถะพออยู่พอกิน เช่น พ่อหลวง มีแฮที่พรำบ่นว่าลูกชายของตนที่มักใช้เวลาส่วนใหญ่เข้าป่าขุดหน่อไม้ ที่ต้องแย่งชิงกันเองใน หมู่เพื่อนบ้านของตนว่า “เงินหาได้เท่าไรก็กินไม่ได้ ต่างจากข้าวยิ่งปลูกมากยิ่งไม่อดตาย” นอกจากนั้นยังมีประเด็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีและค่านิยม ซึ่งเป็นผลกระทบของ ระบบตลาดที่พบว่ามีการนำข้าวลงไปที่โรงสีข้าวในชุมชนพื้นราบแทนการตำข้าวด้วยครกกระเดื่อง โดยให้เหตุผลว่าจะสามารถประหยัดเวลาในการทำงานได้

ดังนั้นการถูกกดดันให้เข้าไปอยู่ในระบบตลาด ที่ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาสินค้าจาก ภายนอกมากขึ้น โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนรูปแบบของการซื้อขาย ทดแทนการแลกเปลี่ยน

เชิงสังคมเช่นในอดีต ซึ่งสาเหตุประการหนึ่งเนื่องมาจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ที่มีผลกระทบต่อปัจจัยการผลิตทั้งในที่ดินและแรงงาน ที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถพึ่งพาการผลิตแบบดั้งเดิมได้หรือเหตุผลอื่น ๆ ใดก็ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ในขณะที่ชุมชนยังไม่มีความพร้อมนั้น ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความลำบากต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ เพื่อพยายามหารายได้มาใช้แลกกับปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดสภาพตึงเครียดทั้งด้านความสัมพันธ์และการดำเนินชีวิตภายในชุมชน จนสามารถพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งได้ เช่น การแย่งชิงกันเก็บมะเขือพวงที่ขึ้นเองบริเวณหมู่บ้านของสองครอบครัว เพื่อนำไปขายให้แก่พ่อค้าในราคาเพียง กิโลกรัม 5 บาท

นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดยังมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการทรัพย์สินในแง่ของสิทธิ โดยเฉพาะสิทธิส่วนรวม (common property) มาเป็นทรัพย์สินของตน (private property) เช่น ในกรณีชาวบ้านบางรายที่เข้าจับจองพื้นที่ป่า เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในอนาคตโดยทำเป็นสวนผลไม้ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้แยกเรือนออกจากครอบครัวเดิม ซึ่งแต่ละรายจะครอบครองไว้มากกว่าหนึ่งแห่ง หรือกรณีสิทธิการใช้ประโยชน์จากสวนซา ที่ปรับเปลี่ยนให้มีการดูแลอย่างจริงจังเพื่อเก็บจำหน่าย ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นแหล่งผลิตใบชาที่ใช้บริโภคในทั้งกลุ่มบ้านโดยร่วมกันดูแล หรือกรณีการซื้อขายที่ดินแทนการยืมซึ่งพบได้เฉพาะในกลุ่มบ้านแม่หมื่นอก ที่มีการพึ่งพาระบบตลาดมากกว่ากลุ่มบ้านอื่น เช่นเดียวกับการเข้าครอบครองพื้นที่ไร่ข้าว เพื่อนำมาใช้ปลูกพืชอื่น รวมทั้งการเข้าเก็บผลผลิตจากพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น มะเขือและหน่อไม้ เพื่อนำมาจำหน่ายของชาวบ้านบางราย หรือลักษณะการใช้น้ำเพื่อการเกษตร ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากระบบตลาด จึงเริ่มให้ความสำคัญต่อรายได้และผลประโยชน์ที่ตนได้รับมากกว่าผลประโยชน์ของส่วนรวม เช่นเดียวกับงานศึกษาของ นเรศ สงเคราะห์สุข (2536) ซึ่งได้อธิบายถึงการเริ่มนิยมปลูกเผือกของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ห้วยไม้ดำ ที่ได้รับการส่งเสริมจากระบบตลาดภายนอก แทนการทำไร่ข้าวรวมที่เคยปฏิบัติกันในอดีต

สำหรับความสัมพันธ์ที่ชุมชนมีต่อชุมชนอื่น นอกจากได้รับอิทธิพลจากองค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังพบว่าทรัพยากรที่ต้องใช้ร่วมกัน เช่น ลำห้วยและป่า ก็มีลักษณะเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์นั้นด้วยเช่นกัน โดยกรณีของลำห้วยพบว่า ชาวบ้านที่มีที่นาอยู่บริเวณท้ายน้ำติดกับที่นาของคนพื้นราบ มักมีความขัดแย้งกับชาวพื้นราบอยู่เสมอในช่วงทำนา เนื่องจากไม่สามารถตกลงในเรื่องของผลประโยชน์กันได้ ซึ่งชาวบ้านอ้างว่าชุมชนพื้นราบต้องการใช้น้ำตลอดเวลาไม่ยอมแบ่งน้ำมาให้ฝ่ายตนได้ปลูกข้าวบ้าง ทั้ง ๆ ที่ทางตนได้อะลุ่มอล่วยให้ตลอดจนบางครั้งถึงกับมีปากเสียงกันจนเราต้องยอม บางรายกล่าวว่า “ช่วงฤดูทำนาถ้าคืนไหนไม่นอนเฝ้าน้ำไว้ คนพื้นราบก็จะมาขโมยน้ำไปหมด” ส่วนกรณีของป่าจะมีผลทั้งทางบวกและทางลบ

โดยในด้านบวกมักเกิดจากการโน้มน้าวให้เกิดการร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ และการรักษาป่า ในรูปของเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชน ส่วนในด้านลบที่ส่วนหนึ่งเกิดจากการอิทธิพลของ ความสัมพันธ์ในระบบตลาด ในรูปของการแก่งแย่งทรัพยากรเพื่อการจำหน่ายหรือการขัดแย้ง ทางอุดมการณ์การรักษาป่า โดยฝ่ายหนึ่งพยายามที่จะรักษาในขณะที่อีกฝ่ายต้องการหา ประโยชน์เพื่อการค้า เช่น การลักลอบตัดไม้ การจุดไฟเผาป่า ล่าสัตว์ เป็นต้น ส่วนการติดต่อกับชุมชนที่ห่างออกไป เป็นการติดต่อกันระหว่างชุมชนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ต่าง พื้นที่ เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงในหมู่บ้านแม่กาโดงหรือในพื้นที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีทั้งการเดินทางเข้าและออก เพื่อการเยี่ยมเยียนกันระหว่างญาติมิตร ซึ่งการเดินทางจะอาศัย การเดินเท้าข้ามสันเขาและแนวป่า นอกจากนั้นชุมชนยังมีการติดต่อกับชุมชนต่างถิ่น โดยการจั ดกิจกรรมที่มีการเดินทางเข้ามาของคนต่างถิ่น เช่น งานผูกสายสะดือต้นน้ำและบวชป่า ที่มีคนใน เมืองเข้ามาร่วมงานกันอย่างหนาแน่น รวมทั้งการเดินทางออกไปร่วมกิจกรรมที่สนับสนุนโดย มูลนิธิฯ ของชาวบ้านภายนอกชุมชน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ดังนั้นสามารถกล่าวได้โดยรวมว่า อิทธิพลของสังคมภายนอกที่มีต่อชุมชน จะก่อให้เกิด ได้ทั้งแรงกดดันและการสนับสนุน ซึ่งล้วนมีผลให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้าน โดยเฉพาะแรงกดดันจากนโยบายป่าไม้ ที่มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากป่าไม้ยังมีความสำคัญต่อชุมชนทั้งในแง่ของการผลิตและการบริโภค อันเป็นพื้นฐาน การดำรงชีวิตของชุมชน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบตลาด จะเป็นสิ่งที่ช่วยตอกย้ำ ให้ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนเริ่มรู้สึกถึงผลกระทบเร็วยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับแรงผลักดันที่เกิด จากองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ส่งผลให้เกิดการตื่นตัวและการเรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็น รูปธรรม ที่สามารถเพิ่มอำนาจการต่อรองกับรัฐซึ่งมีศักยภาพในการได้ตอบมากกว่าชุมชน อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าปราศจากการอยู่ร่วมกัน อย่างสมานฉันท์ และการยินดีให้ความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชนนั้น ๆ รวมทั้งผลประโยชน์ที่ เป็นสาเหตุจูงใจให้เกิดการตัดสินใจเข้าร่วมมือของชาวบ้านดังกล่าว ซึ่งผู้ศึกษาจะได้เสนอใน บทต่อไป เพื่อยืนยันความเป็นไปได้ของการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวในประเด็นศึกษาที่ตั้งเอาไว้